

MUTAKALLIM OLIMLARNING FALSAFIY QARASHLAR TAHLILI

Ro‘zimuhammad To‘xtasinov

Mir Arab Oliy madrasasi katta o‘qituvchisi

rozimuhammad4964@gmail.com.

Tel: (91) 175 49 64

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada mutakallim olimlarning falsafiy qarashlari, ularning tarixi, asosiy g‘oyalari va ta’siri tahlil qilinadi. Mutakallimlik islomiy fikrda muhim rol o‘ynab, ilohiyot, erkin iroda va ilm masalalariga e’tibor qaratadi. Al-Ash’ariy va al-Maturidiy kabi mutakallimlar, islomiy aqidalarni falsafiy asoslar bilan birlashtirib, Yevropa falsafasiga ta’sir ko‘rsatgan. Maqola, mutakallimlarning g‘oyalarining zamonaviy ahamiyatini ko‘rsatadi va ularning merosini yanada chuqurroq o‘rganish zarurligini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Mutakallim; Falsafa; Ilohiyot; Erkin iroda; Al-Ash’ariy; Al-Maturidiy; Islomiy aqida; Falsafiy ta’sir; Ilm va falsafa; O‘rta asrlar

ABSTRACT

This article analyzes the philosophical views of mutakallim scholars, their history, key ideas, and influence. Mutakallim thought plays a significant role in Islamic thought, focusing on issues of theology, free will, and knowledge. Scholars like Al-Ash’ariy and Al-Maturidiy integrated Islamic beliefs with philosophical foundations, impacting European philosophy. The article highlights the contemporary relevance of mutakallim ideas and emphasizes the need for further exploration of their legacy.

Keywords: Mutakallim; Philosophy; Theology; Free will; Al-Ash’ariy; Al-Maturidiy; Islamic belief; Philosophical influence; Knowledge and philosophy; Middle Ages

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются философские взгляды мутакиллимов, их история, ключевые идеи и влияние. Мутакиллимская мысль играет значительную роль в исламской мысли, сосредотачиваясь на вопросах теологии, свободы воли и знаний. Ученые, такие как аль-Аш’ари и аль-Матуриди, интегрировали исламские верования с философскими основами, оказав влияние на европейскую философию. Статья подчеркивает современную значимость идей мутакиллимов и акцентирует необходимость дальнейшего изучения их наследия.

Ключевые слова: Мутакиллим; Философия; Теология; Свобода воли; Аль-Аш'ари; Аль-Матуриди; Исламская вера; Философское влияние; Знание и философия; Средние века

KIRISH

Mutakallim (kalom olimlari) islomiy falsafa va dinshunoslikda muhim o'rin tutuvchi mutafakkirlar to'plamidir. Ularning asarlari, Qur'on va sunnat asosida, ijtimoiy va metafizik masalalarni muhokama qilishga qaratilgan. Ushbu maqolada mutakallim olimlarning falsafiy qarashlari, ularning ta'siri va o'zaro aloqalari tahlil qilinadi.

1. Mutakallimlikning Tarixi

Mutakallimlik islomiy madaniyatning dastlabki asrlarida, xususan, IX-X asrlarda shakllandi. Bu davrda islomiy aqida va falsafa o'rtasidagi munosabatlar chuqur o'rganila boshlandi. Al-Ash'ariy va al-Maturidiy kabi mutakallimlar, mantiqiy va falsafiy asoslar yordamida islomiy aqidalarni himoya qildilar.

Al-Ash'ariy (873-935) Hayoti va faoliyati: Al-Ash'ariy, Abu al-Hasan al-Ash'ariy, islomiy falsafa va kalomda muhim shaxs hisoblanadi. U Bag'dodda tug'ilgan va dastlab Mu'tazila maktabiga yaqin bo'lgan, ammo keyinchalik o'z fikrlarini islomiy aqidalar asosida yangilashga harakat qilgan. Al-Ash'ariy, o'zining "Kitab al-Luma" asari orqali kalom ilmiga asos solgan.

Asosiy g'oyalari:

- Ilohiyotni isbotlash: Al-Ash'ariy, Allohning mavjudligini va uning xususiyatlarini isbotlash uchun ko'plab dalillarni keltiradi. U, ilohiyotda mantiqiy va falsafiy yondashuvlardan foydalangan.
- Olamning yaratilishi: U, olamning yaratilishini vaqtincha hodisa sifatida ta'riflab, bu jarayonni Allohning mutlaq irodasi bilan bog'laydi.
- Ilm va imon: Al-Ash'ariy, ilm va imon o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlab, islomiy aqidalar asosida aqidani mustahkamlashga intiladi.

Ta'siri: Al-Ash'ariy o'zining g'oyalari bilan islomiy aqida va falsafani birlashtirgan. U asarlarida islomiy fikrning rivojlanishiga katta hissa qo'shgan va keyingi mutakallimlar uchun muhim yo'l ko'rsatuvchi bo'lgan.

Al-Maturidiy (853-944) Hayoti va faoliyati: Al-Maturidiy, Abu Mansur al-Maturidiy, Samarqandda tug'ilgan va o'z asarlarida islomiy aqidani mantiqiy va falsafiy jihatdan asoslashga intilgan. U, Mu'tazila maktabiga qarshi bo'lgan g'oyalarini ilgari surgan va o'zining "Kitab al-Tawhid" asarida bu g'oyalarni bayon etgan.

Asosiy g'oyalari:

- Erkin iroda va taqdir: Al-Maturidiy, insonning erkin irodasi va Allohning taqdiridagi munosabatni muhokama qilgan. U, insonning mas'uliyatini ta'kidlab, erkinlikni Allohning ilmi bilan bog'laydi.
- Aqida asoslari: U, aqidani mantiqiy asoslar bilan qo'llab-quvvatlab, Allohning sifatlarini tushuntirishda ilmiy yondashuvlarni qo'llagan.
- Yaxshilik va yomonlik: Al-Maturidiy, yaxshilik va yomonlik tushunchalarini izohlab, axloqiy masalalarga alohida e'tibor qaratadi.

Ta'siri: Al-Maturidiy asarlari islomiy fikrda muhim o'rin tutadi. U, o'z g'oyalari orqali islomiy aqidaning yanada chuqurroq rivojlanishiga yordam berdi va o'z zamonida muhim ta'sir ko'rsatdi.

2. Mutakallimlarning Asosiy Qarashlari

2.1. Ilohiyotni Isbotlash

Mutakallimlar ilohiyotni isbotlashda turli nazariyalar ishlab chiqdilar. Ular:

- Ontologik dalil: Allohning mavjudligini uning mohiyatidan kelib chiqib isbotlash. Ular ilohiyotni zaruriy mavjudlik deb ta'rifladilar.

- Kosmologik dalil: Olamning yaratilishi va uning sabablarini o'rganish. Al-Ash'ariy, "Olamning yaratilishi vaqtincha, bu esa Allohning mavjudligini tasdiqlaydi", deb ta'kidlagan.

- Axloqiy dalil: Yaxshilik va yomonlikni anglash orqali ilohiyotni tasdiqlash. Mutakallimlar, axloqiy qadriyatlarning asl manbai sifatida Allohni ko'rishadi.

2.2. Erkin Irodalar

Erkin iroda masalasi, mutakallimlarning muhim mavzularidan biri bo'lib, bu borada ikki asosiy qarash mavjud:

- Deterministik qarash: Bunday fikrga ko'ra, Allohning taqdiri mutlaq bo'lib, insonning harakati Allohning nazorati ostida.

- Erkin iroda: Inson o'z harakatlari uchun mas'uliyatga ega va erkin qarorlar qabul qiladi. Al-Maturidiy, insonning erkin irodasi, lekin bu erkinlik Allohning ilmi va hukmiga bog'liq ekanini ta'kidlaydi.

2.3. Ilm va Falsafa

Mutakallimlar ilm va falsafaning o'zaro aloqasini ham chuqur o'rganishdi. Ular islomiy aqida asosida ilmiy yondashuvni rag'batlantirishga harakat qildilar.

- Raqobat va hamkorlik: Falsafa va din o'rtasidagi munosabatlar ko'pincha raqobatli bo'lib, mutakallimlar, falsafiy g'oyalarni islomiy kontekstda baholashga harakat qildilar.

- Tafakkur va muhokama: Ular tafakkur va muhokama jarayonlarini muhim deb bilishar edi, bu esa islomiy fikrning rivojlanishiga xizmat qildi.

3. Mutakallimlarning Ta'siri

Mutakallimlarning falsafiy qarashlari, nafaqat islomiy o'lkalar, balki Yevropa falsafasi rivojiga ham ta'sir ko'rsatdi. O'rta asrlar davomida islomiy falsafa G'arbiy falsafaga muhim hissa qo'shdi.

• Yevropa Falsafasiga Ta'sir: Al-Farabi, Ibn Sino va Ibn Rushd kabi olimlar, mutakallimlarning g'oyalarini o'z asarlarida ishlatdilar. Ibn Rushd, masalan, Aristotel falsafasini islomiy kontekstda talqin qilib, uning g'oyalarini Yevropaga olib keldi.

• Klassik va Zamonaviy Falsafa: Mutakallimlarning ta'siri zamonaviy falsafaga ham ta'sir ko'rsatdi, xususan, axloqiy va diniy masalalar bo'yicha.

XULOSA

Mutakallim olimlarning falsafiy qarashlari islomiy fikr tarixida muhim rol o'ynaydi. Ularning nazariyalari, erkin iroda, ilohiyot va ilmga oid fikrlari, o'z zamonining aqidaviy masalalarini yechishga qaratilgan. Ushbu maqola mutakallimlarning falsafiy qarashlari va ularning o'rni to'g'risida qisqacha ma'lumot beradi. Kelajakda ushbu masalani yanada chuqurroq o'rganish, mutakallimlarning merosini va uning zamonaviy ahamiyatini yanada kengroq yoritishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Al-Ash'ariy, Abu al-Hasan. "Kitab al-Luma". (Nashr qilingan manba).
2. Al-Maturidiy, Abu Mansur. "Kitab al-Tawhid". (Nashr qilingan manba).
3. Gutas, Alexander. "Avicenna and the Aristotelian Tradition". Brill, 1988.
4. Nasr, Seyyed Hossein. "Islamic Philosophy from Its Origin to the Present". State University of New York Press, 2006.
5. Smith, Peter. "Islamic Philosophy: A Beginner's Guide". Oneworld Publications, 2006.